



אטום
התורה

לו ישטמנו יוסף – הנקמה הטובה // הרב יצחק ג'מאל שליט"א

לאחר קבורת יעקב התורה מספרת על חשש האחים מפני הנקמה שתבוא מצד יוסף (בראשית ג):

וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרַיִם הוּא וְאָחָיו וְכָל הָעֲלִיּוֹת לְקַבֵּר אֶת אָבִיו אַחֲרֵי קְבֻרָתוֹ אֶת אָבִיו: וַיֵּרְאוּ אַחֵי יוֹסֵף כִּי מֵת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהָשִׁיב יָשׁוּב לָנוּ אֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ: וַיֹּצִיז אֵל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שְׂא נָא פֹשֶׁע אַחִי וְחֲטָאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה שְׂא נָא לְפִשְׁעֵנוּ עֲבָדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּבִרְיָם אֵלָיו: וַיִּלְכּוּ גַם אָחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הֲנִנּוּ לָךְ לַעֲבָדִים: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֵל תֵּירָאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי: וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיִית עִם רַב:

בעל הטורים הסביר על פי המדרש, שחששם של האחים נבע מכך שבדרך חזרה מקבורת יעקב נעצר יוסף ליד הבור שהאחים זרקו אותו בו, וברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'; אמרו האחים לעצמם שיוסף עדיין זוכר היטב את מעשה המכירה, ועתה ינקום את נקמתו מהם. אלא שיש מילה קשה בפסוקים אלו: **לו ישטמנו יוסף** שכן המילה 'לו' היא הבעת משאלה ולכאורה כאן היא מבטאת חשש של האחים. אכן רבים מן המפרשים ובראשם רש"י כתבו שכאן הכוונה של המילה 'לו' היא 'שמה ישטמנו יוסף'. נצטט את רש"י:

לו ישטמנו - שמה ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה, יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלוואי. ויש לו משמש בלשון אם ואולי. ויש לו משמש בלשון שמה: לו ישטמנו, ואין לו עוד דומה במקרא.

אלא שהדברים קצת קשים שכן כפי שרש"י כתב לא מצאנו עוד מקום בו המילה לו משמשת במשמעות של אולי. פירוש המילה 'לו' הוא בדרך כלל 'הלוואי'. ויש להבין, הרי אחי יוסף לא רוצים שיוסף ישטום אותם. בדיוק להיפך; הם מפחדים מפני האפשרות הזאת! לכאורה הייתה מתאימה יותר הלשון 'פן ישטמנו יוסף'. פירוש נוסף מציע רבי יוסף בכור שור:

לו ישטמנו יוסף - ולואי שישטמנו יוסף ולא יגלה שנאתו - כי כל שנאה שאין אדם מגלה אותה קרויה "שטימה", כמו "וישטום עשו" - אבל יראים אנו פן ישנא אותנו בגלוי מעתה, והשב ישיב לנו את כל הרעה, ומקרא קצר הוא.

ר"י בכור שור מבין שלאחים אין ציפיות מיוסף שלא ישטום אותם על מעשיהם כלפיו, ברור להם לחלוטין שיש בלבו עליהם על הרעה שגמלו איתו. החשש שלהם הוא מביטויים מעשיים וגלויים של יוסף כלפיהם. לכן הם אומרים "לו ישטמנו יוסף", כלומר הלוואי שהאיבה של יוסף כלפינו תהיה רק בגדר "שטימה" כלומר כשנאה שבלב שאינה גלויה.

הקושי בפירושו הוא שקשה לבאר את המשך הפסוק "והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותנו" כהמשך ישיר לייחול זה. לכן כתב ר"י בכור שור "ומקרא קצר הוא", וכוננתו היא שיש חוליה חסרה בפסוק והיא המצב ההפוך למצב שהם מייחלים לו, כלומר חששם ששנאתו של יוסף כלפיהם תהיה גלויה. האחים חוששים משנאה גלויה שכתוצאה ממנה השב ישיב להם יוסף את כל הרעה שגמלו איתו. התפארת שלמה (ובדומה המלבי"ם) הציע פירוש חדש שיש בו לקח מוסרי גדול: אחת מהתחושות הקשות ביותר של האדם היא כאשר אדם שהוא הרע לו גומל איתו טובה תחת רעה. תחושת הבושה גדולה במקרה כזה שכן חברי עומד במבחן שאני לא הצלחתי לעמוד בו. כותב התפארת שלמה כי משמעות המילה 'לו' היא אכן 'הלוואי', כפשוטה, ואחי יוסף אכן בסתר ליבם ייחלו שיוסף ישטום אותם. הם עשו רעה ליוסף וכנגדם יוסף רק מטיב עימם, וגומל אותם טובה. הדבר גורם להם לבושה ולאי נעימות:

אם חטא אחד לחבירו עד מאד ואעפ"כ הוא אוכל אצלו ועושה לו כל הטובות - הבושה גדולה עד מאד. כמ"ש גבי אחי יוסף: לו ישטמנו יוסף¹. שלא היו יכולים לסבול הבושה ממנו, שהם גמלוהו הרעה והוא עשה להם כל הטובות, וכלכל אותם ונשיהם וטפם. וזה ידוע שאין ערך ליסורים האלו.

באופן דומה הוא הסביר את הפסוק: 'לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים' (דניאל, ט, ז). כלומר, ככל שהקב"ה עושה איתנו יותר טובות, עוד ועוד צדקות שלא מגיעות לנו בדיון - כך מתרבה הבושה שיש לנו מפניו, שהרי אנחנו פעמים רבות עושים רעה כלפיו, והקב"ה משיב לנו טובה תחת רעתנו.

// המשך בעמוד האחורי

¹ אף שיש קושי בהסבר זה בפסוקים הבאים בו הם אומרים לו שאביהם ציווה לא לעשות להם כלום תחת הפשע - ייתכן שכוננת התפארת שלמה שיש צד נסתר בו האחים קיוו לסגירת החשבון מצד יוסף אף שבצורה גלויה דיברו על מחילה מצד יוסף.



על מנת להבין את הקשר בין שני זוגות 'מי האיש' הנותרים, 'בנה בית ולא חנכו' ונטע כרם ולא חללו', נקדים ונבאר תחילה מדוע באמת אנשים אלו חוזרים מעורכי המלחמה.

במדרש אגדה על אתר, מובא הטעם - 'שהוא ירא ומתיירא לאחרים, והוא ירא אם ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו, וינזק במלחמה וימס את לבב אחיו כלבבו'. אך ישנו קושי גדול בטעם זה. הדעת נותנת שאדם הנמצא בסכנת מוות במלחמה אינו חושב כלל על כך שאם ימות אדם אחר יחונך את ביתו, ולא מפני חשש זה ינוס במקום להלחם (וע' רשב"ם וראב"ע שם, ולענ"ד עדיין אין הדברים מתיישבים על הלב). בנוסף, בפשט הפסוק, המילים 'פן ימות במלחמה' הן הטעם הישיר לשחרורו של אדם זה, שהתורה אכן חוששת שימות וכו', ואין זה רק תיאור של החשש שלו שימות במלחמה.

טעם נוסף מובא בדברי רש"י שם: "ואיש אחר יחנכנו - ודבר של עגמת נפש הוא זה". אמנם גם טעם זה אינו מחוור. עגמת נפש זו היא דבר זניח מאד ביחס לעצם האסון של לוחם שנפל בקרב, ומדוע היא מצדיקה את שחרורו של אדם זה מהלחימה. ואמנם במי שארש אשה ולא לקחה אכן ישנה עגמת נפש גדולה לארוסתו ולכל משפחתו, ואפשר שיש בכך הצדקה לשחרורו, אך בבנה בית או נטע כרם קשה להבין מדוע ישנה הצדקה כזו (וע"ע ביאור ע"ד הדרש בפירוש ריב"א עה"ת שם, בשם הר"מ מקוצי. וכע"ז בספורנו).

והנה במשנה בסוטה (מג ע"א) מבואר דין מחודש עוד יותר בזה:

אלו שאין זיין ממקומן: בנה בית וחנכו, נטע כרם וחללו, הנושא את ארוסתו, הנוסע את יבמתו, שנאל: נקי יהיה לביתו שנה אחת, לביתו - זה ביתו, יהיה - זה כרמו, ושמח את אשתו - זו אשתו, אשר לקח - להביא את יבמתו, אין מספיקין מים ומזון ואין מתקנין את הדרכים.

בניגוד לג' האנשים המוזכרים בתורה, שחוזרים מעורכי המלחמה אך עדיין מחויבים לסייע בסיפוק מים ומזון ללוחמים וכדו', האנשים המוזכרים במשנה כאן פטורים לחלוטין מכל עניני המלחמה. וכן נפסק ברמב"ם (הלכות מלכים פרק ז הלכה י):

ואלו שאין יוצאין לעורכי המלחמה כל עיקר, ואין מטריחין אותם לשום דבר בעולם, הבונה בית וחנכו, והנושא ארוסתו או שייבם, ומי שחלל כרמו, אין יוצאין עד תום שנה, שנאמר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח, **מפי הקבלה ללמדו שיהיה נקי שנה בין לבית שקנה, בין לאשה שנשא, בין לכרם שהתחיל לאכול פריו.**

והדברים מתמיהים, דבשלמא הנושא אשה (או יבמה), מובן שלא יצא בצבא שנה ראשונה בכדי שיוכל לשמח את אשתו ולבסס את הקשר הזוגי וכו'. אך איזו סברא וטעם יש לפטור גם את החונך את ביתו ומחלל את כרמו למשך שנה שלמה לאחר מכן מחובות המלחמה ומכל צרכי הציבור?

יתכן שכל זאת יובן על פי דין נוסף המובא בירושלמי (סוטה פ"ח ה"ד וה"ה), ונפסק ברמב"ם (שם ה"ד), שהבונה בית והנוטע כרם בחוצה לארץ אינו חוזר עליהן. שכן דרשו חכמים: 'ולא חנכו - את שמצוה לחנכו, ולא חיללו - את שמצוה לחללו'.

העובדה שדוקא בנייה ונטיעה בא"י מצדיקות שחרור ממלחמה, מובילה למסקנה שטעם השחרור איננו מחמת בעיה פרטית של איש

לפני היציאה למלחמה, יש ארבע קטגוריות של לוחמים שנדרשים לחזור לביתם, כנאמר בפרשת שופטים (דברים כ):

וְדַבְּרוּ הַשְּׁטָרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר **מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוֹ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יַחְנֹכֶנּוּ: וְמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרֶם וְלֹא חָלְלוֹ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִחְלֹלֶנּוּ: וְמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִקְחֶנָּה: וַיִּסְפוּ הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם וְאָמְרוּ **מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא וְיָרָה הַלֵּבָב יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמָּס אֶת לֵבָב אֲחִיו כְּלָבָב: וְהָיָה כְּכֹלֵת הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם וַיִּפְקְדוּ שְׁרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם:****

כנגד ד' 'מי האיש' שנאמרו כאן, מצאנו ד' 'מי האיש' נוספים במקרא (כדלהלן). הדעת נותנת שלא לחינם כן הוא, ואלה כנגד אלה הם מכוונים. ננסה להציע אפשרות לבאר הקבלות אלה ואף למצוא להן פשר ומשמעות בנוגע למערכות ישראל.

תחילה נבאר שני זוגות של 'מי האיש' בהם הקשר נראה פשוט: **א.** כנגד 'מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה' נאמר בפרשת חיי שרה (בראשית כד, טג-סה):

וַתֵּשֶׂא רַבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתִּרְא אֶת יַצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגְּמָל: וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד **מִי הָאִישׁ הַלֵּזֶה הַלֵּל בְּשֵׂדֵה לְקִרְאָתִי וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנָי וַתִּקַּח הַצִּעִרָה וַתִּתְחַסֵּ: ... וַיְבֹאֶהָ יַצְחָק הָאֵלֶּלֶה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבֶהָ וַיִּנְחֶם יַצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ:**

האיש הלזה המוזכר כאן, יצחק, אכן ארש כבר את רבקה, ע"י שלוחו אליעזר שנתן הנזם על אפה והצמידים על ידיה, אך עדיין יצחק לא לקחה לביתו. לאחר הגעת רבקה אליו הוא אכן משלים את לקיחתה - 'ויקח את רבקה ותהי לו לאשה'.

אפשר שמשמעותה של הקבלה זו היא, שהתורה רומזת למי שחוזר מעורכי המלחמה בעקבות כך שארש אשה ולא לקחה, שאף שאינו יכול להלחם עם אחיו, מכל מקום ראוי לו להתפלל ולשוח בשדה למען הצלחתם, כדרכו של אבינו יצחק שיצא לשוח בשדה. וכשם שתפילתו של יצחק על זיווגו התקבלה תכף ומיד (עיי' ספורנו שם), כך תפילתו של הארוס על אחיו הלוחמים תתקבל ברצון.

ב. כנגד 'מי האיש הירא ורך הלבב' נאמר בתהלים (לד, יג-טו):

מִי הָאִישׁ הַחֲפֵץ חַיִּים אֲהֵב יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב: נֶצַר לְשׁוֹנֵה מִרְעַ וּשְׁפָתָיו מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מִרְעַ וְעֵשָׂה טוֹב בְּקֶשׁ לְשׁוֹן וְרַדְפָּה:

הירא ורך הלבב, הלא 'חפץ חיים' הוא, איננו רוצה למות במלחמה. אומר לו דוד המלך במזמור זה - דע לך שהמוות והחיים ביד הלשון הם, ולא ביד חיצי האויב. נצור לשונך מרע², ואז תצליח את דרכך ואז תשכיל ותנצח במלחמה. אל תבקש להמלט ממלחמה ולמלט את נפשך, אלא בקש שלום עם בני עמך, ובזכות זה תשוב לביתך בשלום בתום המלחמה.

ועוד זאת: אל תבקש שלום מדומה עם אויביך החפצים להשמידך, ותימנע ממלחמה עמם כי 'גדול השלום', אלא בקש את השלום דוקא ע"י רדיפה של האויבים עד חרמה, ורק לאחר שיתמו מן הארץ יוכל לבוא שלום על ישראל ועל העולם כולו.³

² הפסוק 'ונשמרת מכל דבר רע' שנאמר על מחנה הצבא, לאחת הדעות בגמ' (כתובות מו ע"א) זוהי אזהרה למוציא שם רע, ועל כך אומר הפס' שם שבזכות זה יתקיים 'להצילך ולתת אויביך לפניך'. ועיין במאמרו של רה"י הרב פרידמן שליט"א על שמירת הלשון במחנה, בספר 'מחנך קדוש', שהרחיב בביאור דרשות אלו ומשמעותן.

³ וע' בזה בדבריו הנמרצים של רש"י הירש (במדבר כה, יב), על 'ברית השלום' שזכה בה פנחס ע"י מעשה קנאותו, והדברים נצרכים הם עד מאד במיוחד בתקופתנו: הגשמת ההרמוניה העליונה של השלום נמסרה כאן מידי ה' דוקא לאותה רוח ולאותה פעילות שחדלי מעש, חסרי מחשבה ושכחי חובה - המתעטפים באיציטלא של 'רודפי שלום' - אוהבים לקרוא לה 'הפסעה לשלום' ומגנים אותה בשל כך. 'שלום' הוא נכס יקר ואדם חייב להקריב לו את הכל, את כל זכויותיו ואת כל נכסיו; אך לעולם אל יקריב לו את זכויותיהם של אחרים ולעולם אל יקריב לו את זכויות הטוב והאמת האלוהית. שלום אמת בין הבריות תלוי בשלום כולם עם ה'. מי שמעז להיאבק עם אויבי הטוב והאמת האלוהית, הרי בעצם מאבקו זה הוא מלחומי ברית השלום בארץ. מי שכובש את פניו בקרקע למען השלום המדומה עם הבריות ומניח להם לעורר מדנים עם ה', הרי בעצם אהבת השלום שלו הוא נעשה חבר לאויבי ברית השלום בארץ. לא אדישות ההמונים, אף לא דמעת הכאב שניגרה בחוסר מעש בפתח המשכן, אלא מעשהו האמיץ של פינחס הוא שהציל את העם והשיב לו את השלום עם ה' ותורתו, ועל ידי כך החזיר על כנו את היסוד לשלום אמת.



זה או אחר, אלא זהו שחרור למטרה ציבורית ולאומית. אדם הבונה בית או נוסע כרם (וה"ה שאר אילנות מאכל) בא"י, עוסק בכך במשימה הלאומית החשובה של יישוב הארץ והעמקת האחיזה בנחלתה, ועל כן יש לפטרו מהמלחמה בכדי שישלים את משימתו. שהרי מטרת המלחמה עצמה היא ביסוס אחיזתנו בארץ, ואם כן אדם זה עושה זאת בלאו הכי ע"י ביתו וכרמו.

לכן, אם אדם זה טרם חנך את הבית או חילל את הכרם, יש לפטור אותו מהמלחמה כיון שהתורה רוצה שדוקא הוא יחנוך את הבית או יחלל את הכרם ולא אדם אחר. הסיבה לכך היא ככל הנראה, מפני שלכל איש מישראל ישנה נחלה מיוחדת בא"י המיועדת דוקא עבורו. עליו מוטל לעבד ולהפריח את נחלתו שלו ולהוריש אותה בבוא העת לבניו אחריו. לכן מוטב שאדם זה לא יילחם בכדי שיוכל להשלים את אחיזתו בנחלתו ולא תסוב נחלה ממנו לאדם אחר.⁴ אמנם כיון שעדיין לא השלים את ביתו וכרמו מוטל עליו לכל הפחות לסייע לאחיו הלוחמים מן העורף (ופירוש נאה כתב בעל 'הכתב והקבלה', ש"לך וישוב לביתו היינו שבכל יום יום ילך לסייע לחימה וישוב לביתו וחוזר חלילה, וכמכונה 'יומיות'). אך מי שכבר חנך את ביתו וחילל את כרמו, עליו להמשיך ולאחוז בהם לפחות שנה תמימה על מנת לבסס את אחיזתו, לוודא שביתו עומד על תלו וכרמו נותן את פרו, ולכן פטור הוא אפי' מצרכי הציבור האחרים. אכן, כשם שהנושא אשה צריך להיות עמה שנה אחת על מנת לבסס את התא המשפחתי שבנו יחד, כך הבונה בית ונוטע כרם צריך לבסס את אחיזתו בנחלת ה' שניתנה לו (ויש עוד להרחיב בדמיון שבין הקשר של איש ואשה ובין הקשר של עמ"י לא"י, כפי העולה מהגז"ש 'קוחה קיחה משדה עפרון', ואכמ"ל).

ובאמת יסודו של ביאור זה כבר מפורש הוא בספרי (דברים פ"טקא קצב) בשם ריב"ז: "ויספו השוטרים, למה נאמרו כל הדברים האלו? **שלא יהו ערי ישראל נשמות**, כדברי רבן יוחנן בן זכיי". א"כ כל סיבת החזרת אותם החוזרים מעורכי המלחמה, היא משום יישוב א"י.

על פי הקדמה זו, ננסה לבאר את שני זוגות 'מי האיש' הללו:

ג. כנגד **'מי האיש'** אשר בנה בית חדש' נאמר בירמיהו (ט, ט-יג):

עַל הַהָרִים אָשָׂא בְּכִי וְנָהִי וְעַל נְאוֹת מְדָבָר קִינָה כִּי נִצַּתוּ מְבָלֵי אִישׁ עֵבֶר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מְקִנָה מְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה נִדְדוּ הַלְכּוּ: וְנִתְּתִי אֶת יְרוּשָׁלַם לְגִלְגַלִּים מְעוֹן תַּיִם וְאֶת עָרֵי יְהוּדָה אֶתְּנֶן שְׁמֶמָה מְבָלֵי יוֹשְׁבֵי: **ס מִי הָאִישׁ הַחֹכֵם וַיִּבֶן אֶת זֹאת וְאֶשֶׁר דָּבַר פִּי ה' אֵלָיו וַיִּבְנֶה עַל מַה אֲבָדָה הָאָרֶץ נִצַּתָה כְּמִדְבָר מְבָלֵי עֵבֶר: ס** וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרַתִי אֶשֶׁר נִתְּתִי לְפָנֶיכֶם וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְלֹא הִלְכּוּ בְּהָ...⁴

כאמור, האיש אשר בנה בית ולא חנכו חוזר מעורכי המלחמה בכדי להקים את נחלתו בא"י. כנגדו, מקונן ירמיהו על ערי יהודה וירושלים שתהיינה שוממות וחרבות, וקובע שעזיבת התורה היא שהביאה לחורבן נחלת ה' ועמו. ישמע זאת האיש החוזר מעורכי המלחמה להקים את ביתו ונחלתו, ויבן את זאת, ובד בבד עם עמלו בבניית ביתו ותיקונו, יתחזק בלימוד התורה וקיום מצוותיה, ועל ידי כך ינצחו גם אחיו הלוחמים בשדה הקרב ונחלת ה' תישאר בידי עמו ישראל ולא תינתן למשיסה בידי אויביהם.

חידות בתנ"ך לפרשת ויחי // דוד פריש ואוריה יוגב

1. "ותמת עלי רחל בדרך בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה" היכן עוד מוזכר הביטוי "כברת ארץ"?
2. "ויחנטו הרפאים את ישראל" על מי נאמר "וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברפאים"?

העמק שאלה:

הובטח על תנאי לראשון הבנים / אם הופיעה תובא לפני כהנים / הנביא לא יכל, אז ביקש נבונים / יתרון הבכור על אחיו הקטנים

ד. כנגד **'מי האיש'** אשר נטע כרם ולא חללו' נאמר בספר שופטים (י, יז-יח):

וַיִּצְטַקוּ בְּנֵי עֲמֹן וַיִּחַנוּ בְּגִלְעָד וַיִּאָסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּחַנוּ בְּמִצְפָּה: וַיֹּאמְרוּ הָעָם שְׁרִי גִלְעָד אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ **מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר יַחֲלֵל לְהִלְחֵם בְּבְנֵי עֲמֹן יִהְיֶה לְרֹאשׁ לְכָל יִשְׂרָאֵל גִּלְעָד:**

שרי גלעד מחפשים איש שיושיע אותם מיד בני עמון. איש זה, כפי שמתברר מיד לאחר מכן (תחילת פרק יא) הוא יפתח הגלעדי. יפתח אכן מצליח להביס את בני עמון בארצם הם. וכך נאמר שם (יא, לב-לג):

וַיַּעֲבֹר יַפְתָּח אֶל בְּנֵי עֲמֹן לְהִלְחֵם בָּם וַיִּתְּנֵם ה' בְּיָדוֹ: וַיִּכְּם מִעָרֹעֵר וְעַד בּוֹאֶקָה מְנַיִת עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אֶבֶל כְּרָמִים מִכָּה גְדוֹלָה מְאֹד וַיִּכְנַעוּ בְּנֵי עֲמֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

המפרשים מבארים שאבל כרמים היינו שטח מישורי רחב ידים שהיה כולו כרמים. אכן, היין העמוני היה ידוע ומפורסם בסגולתו, ועל ידו החטיאו בנות מואב את ישראל בבעל פעור [ע' סנהדרין קו ע"א וירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב. וע' פירוש רד"ל לפרקי דר"א פרק מז (הוספות, אות ה), שיפתח בא בזאת לנקום את נקמת ישראל על אותו יין שהחטיא אותם].

יפתח זכה אם כן 'לחלל' את כרמיהם המשובחים של בני עמון, אך לא במובן החיובי של חינוך הכרם (ע"י פדיית נטע רבעי או מחולות, ע' במפרשים), אלא במובן השלילי של חילול המקום והפלת חללים (ואף הלשון המובאת לעיל 'מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון, קרובה היא ללשון חילול).

האיש החוזר לביתו מעורכי המלחמה מפני שטרם חילל את כרמו וטרם השלים אחיזתו בנחלתו, כמבואר לעיל, יבין כי עליו מוטל כעת לחלל את כרמו (חילול חיובי), בד בבד עם אחיו הלוחמים שעליהם מוטל לחלל את האויב ולהפילו חללים (חילול שלילי), ומילוי שני התפקידים גם יחד יוביל לנצחון הלאומי בשלימותו.

ובדומה לכך אנו מוצאים בנבואת ירמיהו באותו הענין (לא, ג-ה):

עוֹד אֶבְנֶנָּה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַפְיָן וַיִּצְאָת בְּמַחֹל מְשֻׁקִים: עוֹד תִּשְׁעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרֶן נָטַעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ: כִּי יֵשׁ יוֹם קָרָא וְנָצְרִים בְּהָר אֶפְרַיִם קִוְּמוּ וְנַעֲלָה צִיּוֹן אֶל ה' אֶל-לְהִינּוּ:

הנוצרים, הם שומרי הכרמים. כך עולה מהקשר הפסוקים, וכן מהכתוב בשיר השירים (א, י) - 'שמוני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי'. שומרים אלה צריכים לשמור מכל אויב שעלול לחבל בכרמים.

ירמיהו מנבא כי יום יבוא ואותם שומרים יוכלו לעזוב את הכרמים ולעלות אל בית ה' בירושלים, מבלי לחשוש שהכרמים ייפגעו. מלבד זאת שיזכו לטעת את הכרמים ואף לחלל אותם, יזכו עוד לשמירה על כרמיהם ונחלתם, ככל הנראה בעקבות כך שאויביהם מסיבי יושמדו ויאבדו בידי עם ישראל הנושע בה' תשועת עולמים.

תפקידו של בעל הכרם הוא איפוא, להמשיך לגדל את כרמו עד שיזכה לנטעו נוטעים וחללו, כאשר יחד עמו לוחמי ישראל מבצעים את תפקידם להלום באויביהם מכת מוות, בכדי שיזכו הנוצרים לקרוא 'קומו ונעלה ציון אל ה' א-להינו'.

יה"ר שנזכה במהרה לראות במפלתם הסופית של שונאינו ומבקשי רעתנו, ולאחוז אחיות עולם בכל חלקי ארץ קדשנו.

אחורה

נא

3. "יששכר חמר גרם ישב בין המשפתים" על מי בתנך מסופר שישב "בין המשפתים"?
4. "ויאמר השבעה לי וישבע לו..." איזה עוד 4 אנשים בקשו "השבעה לי"?

⁴ יש מקום לבאר עוד, שהחשש איננו רק 'פן ימות במלחמה', אלא גם עצם השהות הארוכה של ימי הלחימה עשויים לפגוע בבניית הבית וצמיחת הכרם, ולכן מן הראוי לפטור את בעל הבית והכרם מן המלחמה.



בלא שבועה, והרי מעיקר הדין הוא בכלל לא יכול ליטול כי יש ספק על עצם החוב ויש כאן טענת איני יודע אם התחייבתי ולכאורה גם במקרה שהפועלים מתו החנווני צריך ליטול בשבועה.

הש"ך (צא ס"ק יב) מתרץ שני תירוצים לקושיא על הרמב"ם

א. הסיבה ששמא עדיף מכרי באיני יודע אם התחייבתי היא מכיוון שמשאירים את הממון אצל המוחזק אבל במקרה הזה סוף סוף בעל הבית בוודאי חייב לאחד מהתובעים ולכן לגבי תשלום אחד הוא לא נחשב כמוחזק כי הכסף בכל מקרה אמור לצאת ממנו ועל פי זה יוצא שגם במקרה שהפועלים מתו הוא עדיין לא נחשב כמוחזק לגבי החנווני ולכן הברי של החנווני עדיף.

ב. בגמרא בגיטין (סד ע"א) מבואר שיש חזקה ששליח עושה שליחותו ולכן במקרה הזה שיש גם טענת ברי נגד שמא ובנוסף לטענת הברי יש גם חזקה ששליח עושה שליחותו זה גובר על חזקת הממון שיש לבעל הבית.

בשיעורי ר"ש (ב"מ א, מא) הביא שתי נפ"מ נוספות למחלוקת הראשונים בין הר"ן והרמב"ן לבין הרמב"ם והר"י מיגאש:

א. הדין בחשוד על השבועה הוא שחוזרים למצב שהיה לפני תקנת השבועה, ולפי זה תהיה נפ"מ במקרה שהחנווני חשוד על השבועה, לדעת הר"ן החנווני לא זוכה משום שללא תקנת השבועה הוא לא היה זכאי מן הדין, אך לדעת הרמב"ם החנווני זוכה מכיוון שגם ללא תקנת השבועה הוא היה זכאי מן הדין.

ב. **הרמ"א** (ח"מ פז, ו) פסק שעד המסייע פוטר משבועת הנוטלים, אך **הפת"ש** (שם) הביא שהאחרונים חילקו בדבר שבשבועה שבה הנוטל זכאי מעיקר הדין עד המסייע פוטר ובשבועה שבה הנוטל לא זכאי מעיקר הדין עד המסייע אינו יכול לפטור, ולפי זה יוצא שלדעת הר"ן שהחנווני לא זכאי מעיקר הדין אז לא יועיל לו עד המסייע ואילו לדעת הרמב"ם שהחנווני זכאי מעיקר הדין יועיל לו עד המסייע.

במשנה בשבועות (מה ע"א) נחלקו חכמים וכן ננס מה הדין במקרה שבעל הבית ביקש מהחנווני לשלם לפועליו וכעת הפועלים טוענים שלא קיבלו את התשלום ואילו החנווני טוען ששילם להם:

- **חכמים** - החנווני והפועלים נשבעים ונוטלים מבעל הבית.
- **בן ננס** - א"א ששניהם ישבעו שהרי יש פה בודאי שבועת שקר אלא שניהם נוטלים ללא שבועה (כך לפי הגירסא בגמרא שלפנינו).

יש לברר לשיטת חכמים ששניהם נשבעים ונוטלים מה גדר השבועה של כ"א, אז לגבי הפועלים נראה שיש כאן מקרה של 'איני יודע אם פרעתיך', מכיוון שהפועלים טוענים ברי שבעל הבית בוודאי חייב להם על העבודה שעשו בשבילו ואילו בעל הבית טוען שמא כי הוא מסופק אולי הוא כבר שילם להם ע"י החנווני, וקיי"ל (ח"מ עה, ט) שבאיני יודע אם פרעתיך הדין הוא שברי עדיף ולכן מעיקר הדין הפועלים צריכים לזכות.

לעומת זאת לגבי החנווני נראה שיש כאן מקרה של 'איני יודע אם התחייבתי' מכיוון שכאן לא ברור בכלל שבעל הבית היה חייב כסף לחנווני שיתכן שהוא בכלל לא שילם לפועלים וקיי"ל (ח"מ שם) שבאיני יודע אם התחייבתי הדין הוא ששמא עדיף מכיוון שהוא מוחזק והמוציא מחבירו עליו הראיה.

ויוצא מזה שבמקרה של הפועלים התקנה היא לטובת בעל הבית שמעיקר הדין היה צריך לשלם אלא שתיקנו לטובתו חיוב שבועה על הפועלים כדי שלא יפסיד ואילו במקרה של החנווני התקנה היא לטובת החנווני שמעיקר הדין היה צריך להפסיד אלא שתיקנו לטובתו שיוכל להישבע וליטול, ולפי זה לכאורה הדין צריך להיות שבמקרה שהחנווני מת חוזרים לעיקר הדין והפועלים יטלו בלא שבועה ובמקרה שהפועלים מתו אז נשאר הדין כמו שהוא והחנווני נוטל בשבועה מפני התקנה וזוהי שיטת **הר"ן** (שבועות ל ע"א מדפי הר"ף) וכך הביא **המ"מ** (מלוה ולוה טז, ה) **בשם הרמב"ן והרמ"ה**.

ומכאן קושיא על שיטת **הרמב"ם** (שם) **והר"י מיגש** (שבועות מז ע"ב) שסוברים שגם במקרה שמתו הפועלים אז החנווני נוטל

לו ישטמנו יוסף – הנקמה הטובה // המשך מעמוד השער

והדברים נכונים גם בצד ההפוך: כאשר עשו לאדם דבר רע והוא מתגבר ועושה לאחר טוב, הרי שזו התגובה הטובה ביותר שיכולה להיות; מצד אחד הוא גומל עמו טובה ולא עובר על איסור נקימה, אבל מצד שני הוא גורם לו לאותה בוושה שהזכרנו: שהוא עשה עמו רעה, והוא, שלא כמותו, השיבו לו טובה תחת רעה. וייתכן שעל ידי כך הוא יגרום לו להרהורי תשובה ולרצון להתפייס.

וכך אמר שלמה בספר משלי (כה, כא-כב):

אִם רָעִב שָׁנְאָה הַאֲכִילָהּ לֶחֶם וְאִם צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם: כִּי גַחְלִים אֶתָּה חֹתֶה עַל רֵאשׁוֹ וְהוּא יִשְׁלַם לָךְ:

יש לשאול על הפסוק: למה לתת לחם ומים לשונא שלך? ועוד, למה זה נחשב לגחלים שאתה חותה על ראשו, הרי הטבת לו? ומה הכוונה שה' ישלם לך את שכרך?

לפי מה שבארנו הדברים מובנים: שדווקא ברגע שאתה נותן לו לחם ומים, ואתה מראה לו שאתה לא כמוהו אלא מטיב אתו בניגוד אליו, הרי זה גורם לו הרגשה רעה הרבה יותר מאשר אם היית עושה איתו רעה, זה גורם לו לצריבה פנימית שיכולה להביא אותו להרהור של תשובה; שכן אין ערך לייסורים האלו של הבושה, כשאדם רואה שהאחר לא נכנע ליצר ומצליח לעשות טובה תחת רעה אשר עשו אתו. וכך כתב המלבי"ם על אתר:

אם רעב שונאך האכילהו לחם: מיעץ את מי שרוצה לנקום נקמה גדולה בשונאו, לא בזאת ינקום שימנע מאתו לחם ומים, רק בהפך שיעשה עמו כל טוב: אם ירעב יאכילהו, ואם צמא השקהו מים, כי תרויח שני דברים: [א] כי גחלים אתה חותה על ראשו: שבמה שאתה מטיב לו ידמה לו שאתה חותה גחלים על ראשו, כי יזכור את אשר חטא לנגדך והרע לך, ויבוש ויכלם שעתה מוכרח לקבל לחם ומים ממך תחת רעתו. וה' ישלם לך: שתקבל שכר מה' בעבור הצדקה שעשית, ואם תנקום במה שלא נתן לו - לא תקבל שכר:

אם כן, המלבי"ם מוסיף ש"נקמה" כזו היא מותרת, שכן היא על הצד הטוב: אתה מטיב לשונאך ולא משיבו רעה תחת רעה, וה' גם ישלם לך שכר טוב על מעשיך.

